

Микола Галів

**ШКІЛЬНИЦТВО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО
ПОГРАНИЧЧЯ: ЧЕРГОВИЙ ЗДОБУТОК У ДОСЛІДЖЕННІ
ПРОБЛЕМИ (PELCZAR R. SZKOLY PARAFIALNE NA
POGRANICZU POLSKO-RUSKIM (UKRAIŃSKIM)
W GALICJI W LATACH 1772-1869 / R. PELCZAR. - LUBLIN :
WYDAWNICTWO KUL, 2009. - 343 s.)**

Монографія «Szkoly parafialne na pograniczu polsko-ruskim (ukraińskim) w Galicji w latach 1772-1869» стала результатом копійної дослідницької праці і значним здобутком відомого польського ученого Романа Пельчара, який понад два десятиріччя вивчає історію освіти Перемишльської та Сяноцької земель. Власне згадана монографія є логічним продовженням попередніх видань автора, які стосуються розвитку шкільництва на цих теренах у XIV-XVIII ст. [19-21]. У рецензованій книзі вчений ставить за мету відповісти на низку питань, пов'язаних з історією парафіяльних шкіл, зокрема розкрити розвиток мережі цих закладів і роль у цьому римокатолицького костелу та греко-католицької церкви, державних властей, власників маєтків, громад, а також висвітлити форми діяльності шкіл та їх вплив на «альфабетизацію галицького суспільства». Дещо забігаючи наперед, зазначимо, що йому в цілому вдалося впоратися з поставленими завданнями.

Архітектоніка монографії розгорнута навколо ключових тематичних блоків: суспільно-політичні умови розвитку парафіяльного шкільництва, мережа римо- та греко-католицьких освітніх осередків, формування й становище парафіяльного вчителства, кількість і фреквенція учнівського контингенту, матеріальне забезпечення шкіл. Проблемні поля цих блоків тісно взаємопов'язані, тож праця Р. Пельчара характеризується логічною конструкцією, смисловою когерентністю, суцільністю і тотальністю репрезентації матеріалу.

У вступі Р. Пельчар коротко подає історіографічну основу своєї праці, зазначаючи, що парафіяльному шкільництву «старо-польського» періоду присвячено праці Е. Вишневського, А. Запарти, С. Кота, Я. Круковського, С. Літака, С. Ольчака, Я. Рися, Я. Чахая. При цьому наголошує, що доволі рідко дослідники зосереджували увагу на діяльності шкіл такого типу в період «народної неволі», зокрема на колишніх річпосополитських теренах, які після поділів Польщі потрапили до складу імперії Габсбургів.

Географічні межі праці, визначені Р. Пельчаром як «польсько-руське пограниччя», стосуються середньовічних і ранньомодерних територіальних ареалів Сяноцької, Перемишльської та Холмської земель. Щоправда, Холмщину автор залишив поза увагою, оскільки вона не була складовою частиною Королівства Галичини і Лодомерії. Тож досліджуване ним «пограниччя» зводиться до п'яти австрійських територіальних округ-циркулів: Ясло, Перемишль, Жешів, Самбір і Сянок. Власне, їх межі збігалися з територією Перемишльської латинської дієцезії й займали центральну частину Перемишльської уніатської єпархії. Таке географічне окреслення рамок дослідження видається не зовсім обґрунтованим, зокрема й з огляду на попередні дослідження Р. Пельчара, що, як зазначалося вище, стосуватися історії шкільництва Перемишльської і Сяноцької земель у XVI-XVIII ст., тобто охоплювали не частину, а повністю всю Перемишльську православну (з 1692 р. – уніатську) єпархію. Зауважимо, що канонічна територія Перемишльської греко-католицької єпархії охоплювала не п'ять, а сім адміністративних циркулів (Новий Санч, Ясло, Перемишль, Жешів, Жовква, Самбір і Сянок).

Часові рамки автором дібрано вдало та історично обґрунтовано. Верхня межа – 1772 р. – зумовлена першим поділом Речі Посполитої та приєднанням Галичини до складу Австрійської імперії, нижня – 1869 р. – оголошенням державного шкільного закону, яким запроваджувалася нова система початкового шкільництва. Щоправда, процес одержавлення («етатизація») народного шкільництва, як зазначає автор, тривав до 1875 р. (за нашими даними, до середини 1880-х років).

Джерельною основою праці Р. Пельчара є здебільшого матеріали двох архівів у м. Перемишлі – Архідієцезіального та Державного. В останньому вчений користувався фондом «Архів біскупства греко-католицького», де, на його переконання, міститься надзвичайно багатий матеріал з історії парафіяльного греко-католицького шкільництва, який, власне, і становить бі-

льшу частину джерельного ресурсу монографії. І це не лише парафіяльні візитації 1816–1818, 1848–1844, 1852 рр. (які, до речі, стосовно шкільництва містять значно більше інформації, ніж візитаційні акти XVIII ст.), а й так звані Акти шкільні з усіх деканатів Перемишльської греко-католицької єпархії, що являють собою збірки архівів різних народних шкіл 1816–1869 рр.

Другим головним джерелом для праці виявилися церковні шематизми – римо-католицькі (видавалися від 1819 р.) і греко-католицькі (від 1830 р.). І до перших, і до других зазвичай підшивалися так звані шкільні шематизми, офіційна назва яких кілька разів змінювалася. Через неможливість роздобути деякі шкільні шематизми Р. Пельчар послуговувався працями тих авторів, які опрацьовували такого роду документи. Так, дані греко-католицького шематизму шкіл Перемишльської єпархії 1841 р. він запозичив із насиченої таблицями монографії Ф. Жеменюк [22]. У цілому ж дослідникові вдалося використати майже повне зібрання джерельних видань такого типу, що, безумовно, позитивно характеризує рецензовану працю.

У першому розділі «Суспільні та політичні умови розвитку парафіяльних шкіл» автор охарактеризував територіальні межі пограниччя і національну структуру його мешканців, а також освітню політику австрійських властей, визначив її вплив на систему народного шкільництва в Галичині. Причому вчений цілком слушно відзначив зміну урядового курсу в цьому напрямі. Спочатку нова влада намагалася одержавити освіту, приймаючи постанови для розвитку народного шкільництва (патенти й укази Марії Терезії та Йосифа II). Проте всі зусилля виявилися марними, тому державі довелося знову звернутися до церков, надавши їм право й водночас зобов'язавши їх організувати парафіяльні школи. Про поразку політики одержавлення шкіл свідчать уже окремі положення «Політичної устави шкільної» (1805), декрет віденської Надвірної Канцелярії 1808 р., передача в 1815 р. латинському та уніатському перемишльським консисторам права нагляду відповідно за римо- та греко-католицькими школами (до цього нагляд за школами в греко-католицьких парафіях де-юре здійснювали римо-католицькі єпископи).

У другому розділі, характеризуючи формування та розширення межі римо-католицьких парафіяльних шкіл, Р. Пельчар вдається до аналізу заходів латинського духовенства у справі поширення народної освіти. Причому майже одразу наводить суперечливу й неоднозначну думку, згідно з якою, крім державних властей, розвитком освіти перших десятиліть австрійського панування цікавився лише римо-католицький костел (с. 30). І це при тому, що в

наступному розділі учений докладно описує роботу греко-католицького духовенства про створення парафіяльних шкіл.

Мережа латинського парафіяльного шкільництва на окреслених теренах, як показує Р. Пельчар у своїй праці, зростала украй повільно протягом 1772–1818 рр. і значно активніше – у 1819–1869 рр. На 1819 р. у Перемишльській римо-католицькій єпархії налічувалося 38 парафіяльних шкіл, а в 1846 р. – уже 118. Згодом дещо зменшилася мережа римо-католицьких парафіялок: на 1851 р. їх кількість скоротилася до 94. Апогеєм розвитку місцевого латинського парафіяльного шкільництва стали 60-ті роки, коли діяло понад 140 навчальних осередків на більш як 280 парафій (с. 49). Автор пояснює коливання кількості парафіяльних шкіл нестачею учителів, матеріальною скрутою обтяженого податками та феодалними повинностями населення, «несвідомістю» сільського люду, численними «елементарними лихами» (епідемії, неврожаї, повені та ін.). У цілому Р. Пельчару вдалося спростувати поширене і в польській, і в українській історіографії твердження, що поштовхом до різкого зростання кількості шкіл у парафіях стало скасування панщини в 1848 р. Як зазначає він, у перші роки після революції навпаки кількість шкіл навіть певною мірою зменшилася.

Окреслюючи мережу греко-католицького парафіяльного шкільництва у зазначений період (розділ III), учений стверджує, що «повільний, але систематичний» розвиток парафіяльних шкіл Перемишльської греко-католицької єпархії почався після 1816 р., коли школи у греко-католицьких парафіях було передано у відання власне уніатських єпископів. Тож Р. Пельчар по суті визнає, що греко-католицьке парафіяльне шкільництво, перебуваючи до того під опікою римо-католицьких єпископів, майже не зростало. Однак основну «провину» він покладає на рядове уніатське духовенство, яке не цікавилася справами шкільництва й народної освіти, бо було мало-заможним (річні доходи парохів наприкінці XVIII – на початку XIX ст. здебільшого становили кілька десятків злотих) або ж неосвіченим (за словами перемишльського старости австрійця фон Мюллера, руські отці не могли навіть виголосити казання чи навчати дітей катехизму, а дехто не вмів і писати). Останню думку дослідник, проте, спростовує архівними даними, що стосуються Яворівського деканату греко-католицької єпархії, де на 1783 р. із 31 пароха 19 осіб закінчили єзуїтські колегії (12 вчилися в нижчих класах – до риторики, сім відбули студії у вищих класах – філософії і теології), три здобули освіту у Львівському алуменаті, а дев'ять навчалися приватно (с. 70).

Авторові вдалося продемонструвати кіль-

кісні показники існування уніатських парафіяльних шкіл окресленого періоду. 40–60-ті роки, на думку дослідника, стали етапом піднесення греко-католицького парафіяльного шкільництва па згаданих теренах. Попри відсутність істотної підтримки, домінії, недостатню ініціативу чи й подекуди цілковиту безініціативність духовенства, бідність населення тощо кількість чинних шкіл уже 1841 р. в усій Перемишльській греко-католицькій єпархії становила 315, 1854 р. – 276, 1865 р. – 213 (с. 83). Зменшення кількості парафіяльних шкіл пояснюється їх поступовим перетворенням на тривіальні початкові навчальні заклади. Автор установив кількість недіючих шкіл, тобто освітніх закладів, які значилися в шематизмах, але тимчасово не працювали через відсутність учителя чи учнів. Для прикладу, у 1841 р. понад 46 % греко-католицьких парафіялок не функціонували, натомість у 1867 р. таких залишилося менш як 10 %.

До того ж Р. Пельчар наводить відомості про кількість регулярних і нерегулярних шкіл, кількість шкіл у деканатах у 1841 й 1858 рр., причини нефункціонування шкіл у кількісному зрізі (у 1841 р. із 215 недіючих шкіл через відсутність учителя не працювали 48, відсутність учнів – 27, відсутність і вчителя, і учнів – 140 навчальних закладів) тощо. Не оминув учений і питання наявності греко- та римо-католицьких парафіяльних шкіл у 4 містечках і 18 селах досліджуваного регіону. Причому, наводячи приклад Журавиці, де діяла римо-католицька парафіяльна школа, а згодом тривіалка «для дітей обох націй», автор чомусь дуже дивується прагненню «руського пароха» і його парафіян створити ще й руську парафіяльну школу (с. 94–95).

У цілому греко-католицькі парафіяльні школи автор оцінює доволі негативно як слабкі заклади, що ледь животіли. Проте, визнаючи прагнення і практичні заходи церкви в розбудові народного шкільництва, Р. Пельчар усе ж робить висновок, що і парафіяльні шкільні інституції відігравали важливу роль у поширенні елементарної освіти серед русинів-українців.

Четвертий розділ рецензованої монографії присвячено проблемі підготовки, кваліфікації учительських кадрів парафіяльних шкіл. Посилаючись на австрійське законодавство та церковні документи, Р. Пельчар перелічує вимоги до вчителів народних шкіл, які стосувалися не тільки освіти, але й релігійності, розумового та морального здоров'я тощо. До того ж, як стверджує дослідник, дійсність виявлялася суворішою – більшість учителів не відповідали вимогам. Як абсолюенти парафіяльних і тривіальних шкіл, вони погано знали педагогіку та методику. Навіть після запровадження у циркулях тримісячних курсів для вчителів народних шкіл та появи з

1855 р. препаранд (дворічних учительських курсів при консисторіях) питання підготовки й підвищення фахового рівня вчителів залишалося нерозв'язаним. Єпископи, щоправда, намагалися дбати про справу освіти, засновуючи певні вчительські навчальні заклади. Так, католицький єпископ Міхал Корчинський (1834–1839) заклав у Перемишлі школу органістів, при якій діяла препарандорія. Однак кількість слухачів у цій школі була мізерною – протягом 1861–1868 рр. щороку у ній навчалося в середньому 4 особи (с. 106). Деяко більшою кількістю учнів міг похвалитися греко-католицький Дяковчительський інститут, заснований у Перемишлі 1817–1818 рр. єпископом Михайлом Левицьким та розбудований його наступником Іваном Снігурським. Протягом 1818–1865 рр. там здобували дворічну освіту від 5 до 30 осіб щороку. Польський учений вважає кількість слухачів цього закладу не дуже великою через значну кількість греко-католицьких парафіяльних шкіл, проте вважає порівняно доброю підготовку учнів у цьому інституті. Хоч автор при цьому не наводить порівняльних узагальнень, однак, судячи з наведеного ним фактажу, можна упевнено стверджувати, що майбутніх педагогів для уніатських парафіяльних шкіл у Дяковчительському інституті готували ґрунтовніше, ніж для римо-католицьких парафіялок у школі органістів.

Аналізуючи соціальне становище педагогів, Р. Пельчар не оминув увагою проблему матеріального забезпечення вчительства. Його дослідження черговий раз продемонструвало низький рівень оплати праці вчителя народної школи в досліджуваній період. Учений на основі документальних джерел установив, що наприкінці XVIII – на початку XIX ст. платня вчителів складалася здебільшого з «натуралій», і лише з 20-х років поступово почала виплачуватися у грошовій формі. Проте на 1856 р. з 99 римо-католицьких парафіяльних шкіл лише 12 надавалася грошова дотація для вчителя. Високою платнею вважалося отримання вчителем понад 100 фл. на рік, проте на 1841 р. лише вчителі 34 уніатських парафіяльних шкіл з 525, що діяли в Перемишльській греко-католицькій єпархії, заробляли такі гроші (с. 144).

У п'ятому розділі проаналізовано учнівський контингент латинських і греко-католицьких парафіяльних шкіл. Автор показав динаміку зростання шкільної фреквенції протягом досліджуваного періоду. Звернувши увагу на формальність шкільного примусу в 1774–1812 рр., він навів дані про наявність школярів у парафіяльних школах наприкінці XVIII ст. Так, на 1788 р. у школах Симбірського деканату навчалися: у Винниках – 6 хлопців, Меденичах – 4, Рихтичах – 5, Воютичах – 2, Рудках – 8. На 1819 р. у 35 римо-

католицьких парафіяльних школах українсько-польського пограниччя навчалось 1052 учні, на 1842 р. у 39 школах – 2124, на 1861 р. у 115 школах – 5477 дітей (с. 155–157). Таким чином, уже з 40-х років на одну латинську парафіяльну школу припадало понад 40 учнів.

Греко-католицьке парафіяльне шкільництво закономірно характеризувалося більшою кількістю школярів: на 1841 р. у 363 школах п'яти досліджуваних автором деканатів Перемишльської уніатської єпархії навчалось 7542 учні. У 1865 р. 8132 учні відвідували регулярні школи і ще 3265 дітей – нерегулярні (с. 177–180). На одну греко-католицьку парафіяльну школу в середньому припадало понад 20 учнів. Важливо, що автор порівнював кількість учнів греко-католицьких парафіяльних, тривіальних і громадських шкіл у 1841, 1846 і 1858 рр., показавши абсолютну перевагу власне парафіяльного шкільництва, де навчалось удвічі-втричі більше школярів, ніж у тривіальних, і в 40 разів більше, ніж у громадських школах.

Організацію і зміст освіти в парафіяльних школах висвітлено в параграфах шостого розділу. Р. Пельчар визначив часові рамки організації навчання в латинських і греко-католицьких школах, докладніше проаналізував тогочасні навчальні програми. При цьому автор майже не торкнувся проблеми мови навчання. Констатувавши лише факт дозволу австрійських властей навчати дітей в народних школах рідною мовою (1818 р.), учений по суті оминув питання полонізації руського парафіяльного шкільництва, яке проводилося наприкінці XVIII – на початку XIX ст. за ініціативи римо-католицької консисторії та підтримки офіційних властей.

Звісно ж, протягом досліджуваного періоду зміст навчання в парафіяльних школах визначався здебільшого рівнем знань учителя і обмежувався переважно читанням та писанням. У деяких школах викладали ще й лічбу, катехизм (релігію), інколи граматику польської мови. При цьому використовувалися наочні засоби навчання (наприклад, паперові, таблиці із зображенням літер, складів, слів) і навчальна література (катехизми, букварі, граматики, Коменіуш тощо).

У греко-католицьких парафіяльних школах, як з'ясував дослідник, не дотримували запроваджених державними органами освітніх приписів, тому зміст, методи та форми навчання визначалися довільно. Програма навчання здебільшого охоплювала руську мову та релігію. Подекуди діти навчалися не лише руської, але й польської граматики, інколи основ німецької мови, а також лічби, церковного співу (ієрмоліон), читали псалтир, часослов тощо. Автор наводить чимало прикладів, що розкривають зміст навчання в парафіяльних школах різних сіл і міст,

окреслює часову організацію навчального процесу, докладно висвітлює обов'язки учнів у школі та поза нею, що визначалися «Правилами шкільними для училищ парафіяльних в дієцезії Перемиській» (Львів, 1817).

Позитивно вважаємо спробу автора оцінити ефективність навчання, проаналізувавши освіченість випускників деяких парафіяльних шкіл. Навівши приклад римо-католицької парафії Кросценко Вишне, де на 1860 р. із 2360 парафіян 28 % уміли читати і понад 2 % – писати, Р. Пельчар усе-таки далекий від позитивних рефлексій. Цитуючи історика В. Вітоса, він схиляється до думки про незначну ефективність парафіяльної освіти, оскільки рідко хто з учнів «умів порядно хоча б листа написати» (с. 199). Причини цього вчений вбачає не тільки в програмі навчання, а й передусім у невластивих дидактичних методах і формах навчання, деструктивних засобах, що застосовувалися педагогами.

Останній розділ рецензованої праці присвячено опису шкільних будівель, дослідженню походження їх назв, архітектурних, зокрема й інтер'єрних та екстер'єрних особливостей, питанням забезпечення шкіл паливом і освітленням. Як установив Р. Пельчар, на кінець XVIII – початок XIX ст. спеціально збудованих шкільних приміщень було мало. Так, у 1788 р. у Сибірському деканаті римо-католицької єпархії на 15 парафій не було жодного шкільного будинку. У Лиському греко-католицькому деканаті також на 15 парафій припадала лише одна школа (с. Тирява Нижня). Більшою кількістю шкільних приміщень міг похвалитися Дрогобицький деканат Перемишльської греко-католицької єпархії, де під час візитації 1843 р. в семи парафіях зафіксовано шкільні будівлі (щоправда, деякі з них були в занедбаному стані), а ще в чотирьох (Гаї, Кавсько, Криниця, Вороблевиці) споруджувалися нові школи.

Здебільшого навчання проводилося в помешканнях пароха, дяка, приміщеннях церкви чи в притулку-шпиталю, орендованих у господарів хатах, які, звісно, не відповідали освітнім вимогам. Лише в містах парафіяльні школи функціонували у спеціалізованих будівлях, причому де-не-де мурованих (наприклад, у Лежайську). Будівництво шкіл навіть на середину і другу половину XIX ст. було явищем рідкісним, оскільки потребувало коштів, яких у громад здебільшого не було, а домінії не бажали надавати. Описи шкіл зазвичай однотипні – невеличкі дерев'яні, покриті гонтою чи соломною, споруди з однією навчальною «ізбою», сіннями, інколи з кімнаткою та кухонькою для вчителя. У приміщенні для навчання була піч, подекуди з кахлями, довгий стіл та лави обабіч нього.

У доволі лаконічних висновках (понад три

сторінки) автор коротко узагальнив результати проведеного дослідження. Зазначимо, що в них майже немає компаративістичного узагальнення діяльності латинського та уніатського шкільництва. Розкриваючи значення парафіяльних шкіл для руської та польської людності пограниччя, Р. Пельчар усе ж дійшов висновку про культуро- та націєтворчу роль цих освітніх інституцій.

В цілому високо оцінюючи монографію Р. Пельчара, зробимо низку зауважень.

1. Автор майже не використав української історіографії освіти в Галичині досліджуваного періоду. По суті він оминув увагою добре знані й поширені серед українських істориків освіти праці М. Возняка [3], І. Левицького [7], А. Петрушевича [11], Ф. Свистуна [12], І. Созанського [13], І. Филипчака [16], І. Франка [17], Ю. Целевича [4]. Зауважимо, що деякі названі автори у своїх працях і спільних виданнях зазвичай подавали широкій джерельний матеріал з історії шкільництва на теренах Східної Галичини в цілому та Перемишльської єпархії зокрема. Так, у збірнику «Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку» Юрій Кміт опублікував документи про заходи духовенства Перемишльської уніатської єпархії щодо розбудови парафіяльного шкільництва у 1780–1797 рр., а Іван Франко – про школи тієї ж єпархії у 1807–1821 рр., перше руське просвітне товариство у Перемишлі (1816–1818 рр.) і три руські рукописні підручники 1806, 1815 і 1818 рр. [9, с. 89–98, 199–238, 258–304]. Крім того, 1909 р. за редакцією Степана Томашівського у виданні «Українсько-руський архів» було опубліковано документи під назвою «Матеріали до історії галицько-руського шкільництва XVIII і XIX вв.» [8]. Серед них Р. Пельчар міг знайти й 50 документальних джерел, які стосуються парафіяльної освіти в Куликівському деканаті Перемишльської греко-католицької єпархії [8, с. 11–101].

Отже, поза увагою польського вченого залишився чималий арсенал виданих на початку ХХ ст. документів, використання яких, безумовно, поліщило б інформаційно-джерельну складову проведеного ним дослідження. На жаль, Р. Пельчар, наприклад, не зміг докладно проаналізувати постанови генеральної конгрегації духовенства Перемишльської уніатської єпархії, що відбулася у Валяві 26 травня 1780 р. [9, с. 90–92] (хоча й знав у загальних рисах їх зміст із праці Г. Лакоти [6, с. 71]). Йому невідома куренда перемишльського єпископа Максиміліана Рила від 5 червня 1789 р., якою деканів і парохів було зобов'язано відкривати школи і «тримати доброго бакаляра» [9, с. 94]. Крім того, дослідник не опрацював публікації українських радянських (Л. Баїк та Б. Мітюров [1]) і сучасних (Ю. Киричук та І. Шапірко [5], Р. Петрів [10], Б. Ступарик [14; 15]) істориків і педагогів. Очевидним є або майже ці-

лковите незнання української історіографії (що неприпустимо для дослідника польсько-українських культурно-освітніх контекстів) або ж абсолютне ігнорування доробку своїх колег із України. Зазначимо, що принаймні для загального ознайомлення з українською історіографією Р. Пельчар міг би скористатися дослідженням іншого польського вченого Йозефа Свебоди [24], яке, щоправда, теж має певні історіографічні прогалини.

2. Незважаючи на помітні намагання додержуватися політкоректності, історичної об'єктивності та справедливості, автор усе-таки інколи вдається до односторонніх висловлювань і упереджених трактувань. Тенденційність ученого простежується, зокрема, в оцінці причин незадовільного відвідування учнями шкіл. Низький рівень фреквенції латинських шкіл він пояснює лише залученням дітей батьками до сільськогосподарської праці та матеріальною вбогістю сімей, які не мали змоги забезпечити учнів одягом. Натомість до причин поганого відвідування греко-католицьких парафіяльних шкіл дослідник зараховує ще й слабку фахову підготовку та моральну невідповідність учителів, нестачу належних приміщень тощо (с. 173). Звісно ж, такі проблеми переживало будь-яке тогочасне парафіяльне шкільництво незалежно від конфесійної належності.

Для характеристики професійних і морально-особистих властивостей учителів греко-католицьких шкіл учений навів кілька прикладів не дуже педагогічної поведінки дяків-бакалярів у селах Лімна та Климківці. Натомість щодо учителів-римо-католиків зробив виняток, тактовно промовчавши й зіславшись на відсутність джерел (при бажанні в дієцизальному архіві Перемишля документи з такою інформацією можна було б відшукати).

3. Р. Пельчар, аналізуючи певні аспекти розвитку парафіяльного шкільництва, не завжди повноцінно й вичерпно використовував наявні джерельні матеріали. Так, користуючись урядовим тематизмом Королівства Галичини і Лодомерії за 1820 р., де подано перелік парафіяльних шкіл у Перемишльському, Симбірському Сяноцькому та Ясельському округах, автор навів кількість діючих на той час освітніх осередків (с. 82). Однак у додатках, називаючи дати діяльності греко-католицьких шкіл (табл. 5), він уже не згадує про те, що в Купновичах, Літині, Містковичах, Мокрянах і т. д. на 1820 р. функціонували парафіяльні школи [23, с. 581–583], а посилається на шкільні й церковні шематизми 1830 і 1837 рр., «відсуваючи» таким чином час функціонування греко-католицьких парафіяльних освітніх осередків щонайменше на десятиліття пізніше. Крім того, з'ясовуючи в четвертому розділі соціальне

становище вчителів (парохи чи дяки), Р. Пельчар дані тематизму 1820 р. використав лише для характеристики педагогів латинських шкіл, хоч у ньому міститься й відповідна інформація про вчителів шкіл Перемишльської греко-католицької єпархії.

4. Польський учений доволі спрощено уявляє собі націо-культурний розвиток галицького українства XIX ст. Зокрема, посилаючись на М. Адамчика, він стверджує, що до 1848 р. русини «становили швидше спільноту релігійно-мовно-культурну аніж національну» (с. 17). Зазначимо, що М. Адамчик є дослідником історії освіти Галичини кінця XVIII – початку XIX ст., а не фахівцем з історії етнонаціонального розвитку українців, тож цитувати його думку, яка Р. Пельчарові видалася цікавою, було недоцільно. І принаймні автор повинен розуміти, що, поперше, будь-яка нація, у тому числі й польська, в своїй основі є «релігійно-мовно-культурною» спільнотою; по-друге, відсутність чіткого національного самоусвідомлення русинів-українців (а, судячи зі змісту, саме це й мали на увазі М. Адамчик, а отже, і Р. Пельчар) на той час була явищем цілком закономірним і відповідним етнонаціональному розвитку інших етнічних спільнот Центрально-Східної Європи (хіба можна бути твердо переконаним, що, для прикладу, сілезець з-під Катовіце в першій половині XIX ст. усвідомлював себе поляком глибше, ніж бойко з-під Дрогобича русином-українцем?); по-третє, становлення модерної української (як і польської) нації відбувалося протягом усього XIX і більшої частини XX ст., тому вводити вузьке (терміном один рік) хронологічне означення для трансформації постсередньовічної етнічної спільноти на модерну націю (а з наведеної цитати випливає, що до 1848 р. русини були релігійно-етноплеменною групою, проте після «весни народів» рангом почали перетворюватися у націю) вважаємо недоречним.

5. Автор подекуди припускається певних фактологічних неточностей та недоглядів. Так, село Грушів «включив» до Дрогобицького деканату Перемишльської єпархії греко-католицької церкви (с. 184), хоча воно протягом XVIII – початку XX ст. належало до Мокрянського деканату цієї єпархії [2, с. 192]. Серед підручників, які використовувалися в навчальному процесі греко-католицьких парафіянок, Р. Пельчар згадує укладену 1820 р. граматику Т. Могильницького (помилково назвавши його І. Могильським) (с. 214), але зовсім не згадує про руські граматики Й. Левицького (1834), Й. Лозинського (1837), які також використовувалися в парафіяльних школах. Так, на 1852 р. у парафіяльній бібліотеці с. Літиня Мокрянського деканату (Bibliothecam Parochialem Litynensem) зберігалася «Грамматика языка руського» о. Йосипа Лозинського [18, арк. 280]. Без сумніву, цей підручник використо-

вувався й у місцевій парафіяльній школі.

Підсумовуючи, зазначимо, що монографія Р. Пельчара має значну наукову новизну, оскільки є першим цілісним спеціальним дослідженням історії парафіяльного шкільництва українсько-польського пограниччя в 1772–1869 рр. Вважаємо, що ця студія може стати у пригоді українським історикам і педагогам, причому останнім буде спонукати до вивчення не лише історії розвитку педагогічних ідей, а й окремих географічно, хронологічно та тематично «вузьких» освітніх практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баїк Л. Стан народної освіти і педагогічної думки на західноукраїнських землях в період панування Австро-Угорської монархії / Л. Баїк, Б. Мітюрор, 1965. – 60 с.
2. Блажейовський Д. Історичний шематизм [Черемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828–1939) / Д. Блажейовський. – Львів : Каменяр, 1995. – 1008 с.
3. Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії / М. Возняк. – Львів : Діло, 1924. – 178 с.
4. Ц[елевич] Др. Ю. Деяко про науку вь загалі и про галицьки школы за цісаря Іосифа II / Др. Ю. Ц[елевич] // Школьна Часопись. – 1881. – Ч. 11. – С. 18–19.
5. Киричук Ю. Шкільна освіта в Галичині в кінці XVIII – початку XIX ст. / Ю. Киричук, І. Шапірко // Республіканець. – Львів. – 1994. – № 1(9). – С. 21–27.
6. Лакота Г. Дві престольні церкви черемиські / Г. Лакота. – Перемишль, 1937. – 81 с.
7. Левицький І. Погляд на розвій низшого і висшого шкільництва в Галичині в рр. 1772–1800 і розвій русько-народного шкільництва в рр. 1801–1820 / І. Левицький. – Львів : Накладом НТШ, 1903. – 71 с.
8. Матеріали до історії галицько-русського шкільництва XVIII і XIX вв. // Українсько-русський архів. – Львів : З друкарні НТШ, 1909. – Т. IV. – С. 1–200.
9. Ч Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку, зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилецьким, Ів. Е. Левицьким і Ів. Франком, видані під редакцією Івана Франка. – Львів : Накл. НТШ, 1902. – 328 с.
10. Петрів Р. Реалізація національної ідеї українців Східної Галичини в розвитку українського шкільництва (1772–1916) / Р. Петрів // Бойківщина : наук. зб. наук.-культуролог. т-ва Бойківщина. – Дрогобич, 2002. – Т. 1 – С. 152–159.
11. Петрушевич А. С. Дополненія ко Сводной Галицко-Русской Лптописи съ 1700 по 1772

- годь / А. С. Петрушевичъ. - Львовъ : Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1887. - Ч. II. - 519 с.
12. Свистун Ф. Прикарпатская Русь подъ владеніемъ Австріи / Ф. Свистун. - Львовъ, 1895. - Т. 1. - 350 с.
 13. И. Созанський І. До історії народного шкільництва в рр. 1821-1838: замітки й матеріяли / І. Созанський // Учитель. - 1909. - Ч. 10-11. - С. 152-158; Ч. 12. - С. 183-185; Ч. 13. - С. 197-200; Ч. 14 і 15. - С. 216-219; Ч. 16 і 17. - С. 246-252; Ч. 18 і 19. - С. 289-295; Ч. 20 і 21. - С. 319-324.
 14. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення : навч.-метод. посібник / Б. М. Ступарик. - К. : ІЗМН, 1998. - 336 с.
 15. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772-1939) / Б. М. Ступарик. - Івано-Франківськ, 1994. - 144 с.
 16. Филипчак І. З історії шкільництва на західній Бойківщині (від 1772-1930) / І. Филипчак // Літопис Бойківщини. - 1931. - Ч. 1. (перевид.) - Вип. 1. Числа 1, 2 за 1931-1933 рр. - Львів : Каменяр. 2009. - С. 65-132.
 17. Франко І. Причинки до історії Галичини в XVIII в. / І. Франко // Зап. НТШ. - Т. XXVII. - Львів. - С. 2-16.
 18. Archiwum Państwowe w Przemyślu. - Zespól: Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego. - Sygn. 475.
 19. Pelczar R. Działalność oświatowo-kulturalna Jezuitów w diecezji przemyskiej w XVI-XVII wieku / R. Pelczar. - Przemysł: Regionalny ośrodek kultury, edukacji i nauki w Przemyślu, 1999. - 173 s.
 20. Pelczar R. Szkolnictwo parafialne w ziemi przemyskiej i sanockiej (XIV-XVIII w.) / R. Pelczar. - Warszawa : Oficyna ASPRA-JR, 1998. - 224 s.
 21. Pelczar R. Szkolnictwo w miastach zachodnich ziem województwa ruskiego (XVI-XVIII w) / R. Pelczar. - Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej szkoły pedagogicznej, 1998. - 304 s.
 22. Rzemieniuk F. Unickie szkoły początkowe w Królestwie Polskim i w Galicji 1772-1914 / F. Rzemieniuk. - Lublin : Towarzystwo IMaukowe KUL, 1991. - 348 s.
 23. Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien zur das Jahr 1820. - Lemberg : Joseph Johann Filler, 1820. - 594 s.
 24. Świeboda J. Szkolnictwo ukraińskie w Galicji (1772-1918), Stan badań i potrzeby / J. Świeboda // Galicja i jej dziedzictwo. - Т. 8: Myśl edukacyjna w Galicji 1772-1918: Ciągłość i zmiana. - Rzeszów : Wyd-wo WSP, 1996. - S. 271-291.
- ### REFERENCES
1. Baik L. Stan narodnoi osvity i pedahohichnoi dumky na zakhidnoukrainskykh zemliakh v period panuvannia Avstro-Uhorskoj monarkhii / L. Baik, B. Miturov, 1965. - 60 s.
 2. Blazheiovskiy D. Istorychnyi shematyzm [Cheremyskoj yeparkhii z vkluchenniam Apostolskoj Administratury Lemkivshchyny (1828-1939) / D. Blazheiovskiy. - Lviv : Kamieniar, 1995. - 1008 s.
 3. Vozniak M. Yak probudylosia ukrainske narodne zhyttia v Halychyni za Avstryi / M. Vozniak. - Lviv : Dilo, 1924. - 178 s.
 4. Ts[elevykh] Dr. Iu. Deshcho pro nauku v zahali y pro halytsky shkoly za tsisaria Iosyfa II / Dr. Iu. Ts[elevykh] // Shkolna Chasopys. - 1881. - Ch. 11. - S. 18-19.
 5. Kyrychuk Iu. Shkilna osvita v Halychyni v kintsy XVIII - pochatku XIX st. / Iu. Kyrychuk, I. Shapirko // Respublikanets. - Lviv. - 1994. - № 1(9). - S. 21-27.
 6. Lakota H. Dvi prestolni tserkvy cheremyski / H. Lakota. - Peremyshl, 1937. - 81 s.
 7. Levytskyi I. Pohliad na rozvii nyzshoho i vysshoho shkilnytstva v Halychyni v pp. 1772-1800 i rozvii rusko-narodnoho shkilnytstva v pp. 1801-1820 / I. Levytskyi. - Lviv : Nakladom NTSh, 1903. - 71 s.
 8. Materialy do istorii halytsko-ruskoho shkilnytstva XVIII i XIX vv. // Ukrainko-ruskyi arkhiv. - Lviv : Z drukarni NTSh, 1909. - Т. IV. - S. 1-200.
 9. Ch Materialy do kulturnoi istorii Halytskoj Rusy XVIII i XIX viku, zibrani Mykh. Zubrytskym, Yur. Kmitom, Iv. Kobyletskym, Iv. E. Levytskym i Iv. Frankom, vydani pid redaktsiieiu Ivana Franka. - Lviv : Nakl. NTSh, 1902. - 328 s.
 10. Petriv R. Realizatsiia natsionalnoi idei ukraintsiv Skhidnoi Halychyny v rozvytkovi ukrainskoho shkilnytstva (1772-1916) / R. Petriv // Boikivshchyna : nauk. zb. Nauk.-kulturoloh. t-va Boikivshchyna. - Drohobych, 2002. - Т. 1. - S. 152-159.
 11. Petrushevych A. S. Dopolneniia ko Svodnoi Halytsko-Russkoj Lptopysy s 1700 po 1772 hod / A. S. Petrushevych. - Lvov : Yz typohrfiy Stavropyhiiskoho Ynstituta, 1887. - Ч. II. - 519 s.
 12. Svystun F. Prykarpatskaia Rus pod vladeniem Avstryi / F. Svystun. - Lvov, 1895. - Т. 1. - 350 s.
 13. Y. Sozanskyi I. Do istoriyi narodnoho shkilnytstva v pp. 1821-1838: zamitky i materyialy / I. Sozanskyi // Uchytel. - 1909. - Ч. 10-11. - S. 152-158; Ч. 12. - S. 183-185; Ч. 13. - S. 197-200; Ч. 14 і 15. - S. 216-219; Ч. 16 і

17. – S. 246–252; Ch. 18 i 19. – S. 289–295; Ch. 20 i 21. – S. 319–324.
14. Stuparyk B. M. Natsionalna shkola: vytoky, stanovlennia : navch.-metod. posibnyk / B. M. Stuparyk. – K. : IZMN, 1998. – 336 s.
15. Stuparyk B. M. Shkilnytstvo Halychyny (1772–1939) / B. M. Stuparyk. – Ivano-Frankivsk, 1994. – 144 s.
16. Fylypchak I. Z istorii shkilnytstva na zakhidnii Boikivshchyni (vid 1772–1930) / I. Fylypchak // Litopys Boikivshchyny. – 1931. – Ch. 1. (per-eyd.) – Vyp. 1. Chysla 1, 2 za 1931–1933 pp. – Lviv : Kameniar. 2009. – S. 65–132.
17. Franko I. Prychynky do istorii Halychyny v XVIII v. / I. Franko // Zap. NTS. – T. XXVII. – Lviv. – S. 2–16.
18. Archiwum Państwowe w Przemyślu. – Zespól: Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego. – Sygn. 475.
19. Pelczar R. Działalność oświatowo-kulturalna Jezuitów w diecezji przemyskiej w XVI–XVII wieku / R. Pelczar. – Przemyśl : Regionalny ośrodek kultury, edukacji i nauki w Przemyślu, 1999. – 173 s.
20. Pelczar R. Szkolnictwo parafialne w ziemi przemyskiej i sanockiej (XIV–XVIII w.) / R. Pelczar. – Warszawa : Oficyna ASPRA-JR, 1998. – 224 s.
21. Pelczar R. Szkolnictwo w miastach zachodnich ziem województwa ruskiego (XVI–XVIII w.) / R. Pelczar. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej szkoły pedagogicznej, 1998. – 304 s.
22. Rzemieniuk F. Unickie szkoły początkowe w Królestwie Polskim i w Galicji 1772–1914 / F. Rzemieniuk. – Lublin : Towarzystwo IMaukowe KUL, 1991. – 348 s.
23. Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien zur das Jahr 1820. – Lemberg : Joseph Johann Filler, 1820. – 594 s.
24. Świeboda J. Szkolnictwo ukraińskie w Galicji (1772–1918), Stan badań i potrzeby / J. Świeboda // Galicja i jej dziedzictwo. – T. 8: Myśl edukacyjna w Galicji 1772–1918: Ciągłość i zmiana. – Rzeszów : Wyd-wo WSP, 1996. – S. 271–291.